

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

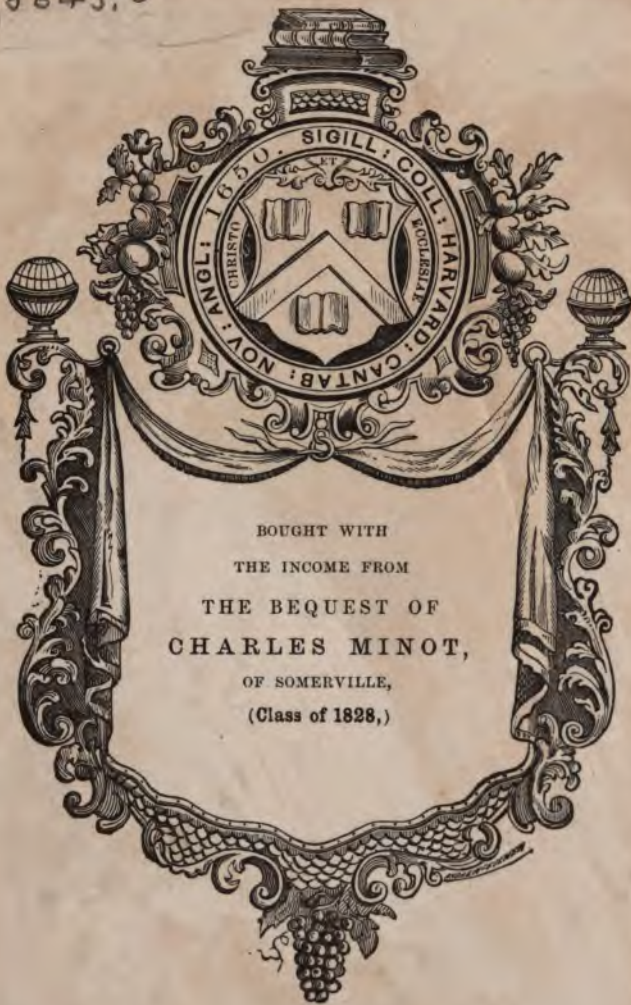
Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

B
5643
5

B 5643.5

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE BEQUEST OF
CHARLES MINOT,
OF SOMERVILLE,
(Class of 1828,)

EN KRISTELIG UNDERVISNING

OM

SKRIFTEMÅL OG SAKRAMENTET

TRYKT I MALMÖ (1884)

PÅ NY UDGAVET

AF

C. J. BRANDT.

FÖR UNIVERSITETS-JUBILÆETS DANSKE SAMFUND.

KJØBENHAVN.

TRYKT OG UDGIVET AF LITTON

1884.

~~VII. 1352~~
B 5643,5

1884. Oct. 11,
Michael Fund-

Den unge Bogtrykkerkunst kom den tyske Reformation vel til pas, og blev da også flittig benyttet af Luther og hans Medarbejdere mod det gamle, der burde afskaffes, og for det nye, der skulde frem. I begge Retninger måtte Pressen også hos os gjøre Tjeneste, og måtte man, lige i Begyndelsen, ty til Udlandet for at få reformatoriske Skrifter trykte, så blev der dog snart (1528) både i Viborg og Malmø sat Presser i Gang, og særlig i den sidstnævnte By udfoldedes der en sådan Virksomhed, at Povel Helgesens tordensvangre Pen gav Staden Titel af »de frafaldne Helligbryderes Hule« (*spelunca sacrilegorum apostatarum*). Alene fra Oluf Ulriksens Trykkeri kjende vi 27 Skrifter fra Brydningsårene, dels af polemisk, dels af opbyggeligt Indhold.

Til den sidste Klasse høre tvende Småskrifter, som først i den nyeste Tid atter er komne frem for Lyset: »En nyttelig Bog om Guds Miskundhed og Nåde, Sakrament og Skriftemål«, hvoraf der dog haves yngre Oplag, som har været kjendte¹⁾, og dernæst det, som her på ny er optrykt: »En kristelig Undervisning og sand Lærdom, hvorlunde hver Mand skal gjøre sit Skriftemål, og Sakramentet annammes«. Intet af dem er tidligere bleven nævnet i Redegjørelser for Literaturen fra Reformationstiden, og selv meddele de kun sparsomme Efterretninger om deres Ophav. Dog bære de begge

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, S. 673 ff.

Årstallet 1531, samt Mærker på at være trykte i Malmø af Oluf Ulriksen. De fire Bogstaver, hvormed det her på ny udgivne Skrift slutter: *D. M. A. D. 1531* skal læses: Datum Malmogiæ (eller De Malmogia) Anno Domini 1531; og den Ramme om Titelbladet, som begge Bøger har til fælles, vidner både om Byen og Bogtrykkeren. I de fire Hjørner fremstilles de tre nordiske (dansk, norsk, svensk) Våben og et Dannebrog, medens en Engel i det midterste Felt på Fodstykket udstrækker sin højre Hånd over Malmøs Våben, som det blev efter 1437, da Erik af Pommern gav Byen et kronet Ørnehoved til Mærke, i Steden for en Kirke med højt Spir, som den tidligere havde ført. Og af hvilken Bogtrykker i Malmø Bøgerne er trykte, fremgår af, at det Skjold, som samme Engel holder sin venstre Hånd over, bærer Oluf Ulriksens Bomærke, der er kjendt fra tidligere Skrifter, som er udgangne fra hans Presse¹⁾.

Om deres Forfattere giver intet af de to Skrifter selv nogen Oplysning, og deres Omfang er så lidet, at de frembyde ikke meget til Sammenligning med nogen af Datidens Skribenter. Sonnenstein Wendt, som har bevist sit grundige Kjendskab til den malmøske Reformations Historie og Literatur, har gjættet på, at det førstnævnte af dem kunde hidrøre fra Klaus Mortensen, da det i Sproget ikke har nogen Lighed med de ellers bekjendte Forfatteres, og efter hvad vi véd om ham, synes han ikke at have deltaget i den skriftlige Polemik, men derimod sørgede han for Udgivelsen både af Psalmebog og Messebog, så det kunde vel ligne ham at have udsendt en sådan jævn Oplysningsbog til Menigmands Tjeneste.

Gå vi nu over til at betragte det andet, her atter

¹⁾ se C. Bruun, Den danske Literatur til 1550 (Arsberetn. fra d. st. kgl. Bibliothek, II, S. 32); jfr. Ny kirkehist. Saml. I. S. 674.

fremdragne Skrift fra 1531, da kunde det ligge nær nok at gætte på, at det må være en Oversættelse af et eller andet lille tysk Skrift, efter som der forekommer sådanne Germanismer som »ieg befrycter meg for døden« (A ij^v L. 2 f. n.), eller »then forbindelse som ieg haffuer met Christo y sitt blod« (A iiij^v L. 6-7 f. n.); men når man kjender den Strøm af tyske Vendinger og tyskagtige Ordformer, der ved Reformationen skyllede ind over vort Skriftsprog, så bevise disse intet, især da det første Udtryk holdt sig længe selv hos bedre Forfattere¹⁾, og sådanne Forvexlinger som sit for hans ikke er sjældne i Reformations-Tiden, hos Vormordsen, Lavrensen, Tavsens, o. a., også når der ikke forelå nogen tysk Original, som de oversatte efter. På Sprogformen kan derfor intet Bevis bygges, og hvad Indholdet angår, er det ikke andet eller mere, end hvad en af Ordførerne her hjemme godt kunde give af sit eget. Æmnet er jo af dem, der idelig blev behandlet, fordi det angår et af Dagens mest brændende Spørgsmål: hvorledes man skulde komme bort fra, hvad lange Tiders Misforstand og Sløvhed havde forvirret og forvansket, og atter komme til at stå på en sand evangelisk Grund. Den ovennævnte lille Bog »om Guds Miskundhed og Nåde« behandler det samme Æmne, og H. Tavsens havde i Viborg 1529 udgivet »En kristelig Undervisning om Skriftemål og det hellige Sakramente«. Derne Bog er gået tabt, men Titelen, der er anført af Terpager²⁾, ligger så nær ved vores, at man kunde tænke, denne var et nyt Oplag, der var gjort i Malmø, dersom det ikke udtrykkelig blev sagt, at den var to Ark med otte Folier (Blade), medens denne kun udgjør et Ark med fire Blade, Titelen iberegnet; og havde det ene Ark været brugt til en For-

¹⁾ O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog S. 126—27.

²⁾ C. Bruun, II, S. 357.

tale eller andre Tillæg, hvad der dog ikke er Antydning af, var det næppe bleven udeladt.

Det rimeligste er, at dette lille Skrift stammer fra en af Lærerne i Malmø, og Tanken føres lettest til Peder Lavrensen, da Hovedtankerne og selve Udtrykket kjendelig stemmer med hvad vi gjenfinde i hans udførlige Skrift »Malmøbogen« fra 1530¹⁾. Dette gjælder nu først selve Opfattelsen af Sakramentets Betydning, der hos Lavrensen tydelig mere hælder til Zvinglis, end den slutter sig til Luthers. Denne vilde ikke have vedkjendt sig en sådan Forklaring: »Sakrament er intet andet end et udvortes Tegn, i hvilket vi skulle blive vis på den Forjæt, Gud os lovet haver, som er hans Nåde, Velbehagelighed og Synds-Forladelse; og disse Tegn ere os en Påmindelse på samme Forjæt« osv.²⁾. Fremdeles når der tales om, at »Det ny Testaments udvortes Sakramente eller Tegn, som af Christo ere indsatte, ere kun to, som er Dåb og Christi Bords Delagtighed, Christi Legeme og Blod, når det ædes og drikkes, fordi at disse Tegn bemærke Guds besynderlige Nåde og [vor] Vished på Guds Ven-skab« osv. — Med sådanne Udtalelser stemmer det, når Svaret på det fjerde Spørgsmål i denne lille Bog (»Hvorfor tager du det Tegn, er ikke Troen nok?«) lyder: »Dette Tegn tager jeg derfor, at jeg skal stærke min Tro dermed, ikke så at jeg tvivler på min Tro; men fordi Gud haver givet mig dette Tegn, ligesom Ordene af sin milde Nåde og Barmhjærtighed at bruge, da vil jeg ikke foragte det.« Det var denne svævende Opfattelse af Sakramentets Betydning, der gav Povel Helgesen Anledning til i hans Modskrift mod Malmøbogen at bemærke: at den Tale om Sakramenterne, som intet

¹⁾ Udgivet af Dr. H. Rørdam 1868.

²⁾ Malmøbogen fol. 29^v.

selv virke, men kun alene ere Tegn, »der mærker Nåde og virker dog ingen anden synderlig Kraft eller Nåde«, den stred »ikke al som eneste imod Kristendoms Tro og Lærdom, men også imod deres egen Mestere, Morten Luther, der udi det Stykkes Mening haver nu fanget et andet Sind.«¹⁾

Men for Resten tør man jo af denne Lighed mellem Malmøbogen og denne lille Undervisning i Opfattelse af Sakramentets Betydning endnu ikke med Sikkerhed slutte sig til, at de har samme Forfatter. Thi der var flere end Lavrensen af de flittigste Skribenter i Reformations-tiden, der i det Stykke stod den sveitseriske Reformator nærmere end den saksiske. Det gjælder måske om de fleste af dem, selv om Chr. Pedersen, ej at tale om H. Tavsén. Men der er mere i den lille Undervisning end dette, som kjendelig minder om Malmøbogen og P. Lavrensens Udtalelse der. Når det således straks i Begyndelsen hedder: »når du kommer nu til Presten eller den du skrifter for«, og siden (A iij nederst): »først Præsten eller den anden du bekjender dig for«, da er det ganske det samme, som P. Lavrensen betoner i sit Skrift: at det ikke behøver at være Præsten, der skal modtage vort Skriftemål, det kan også være pålidelige Lægmænd. Således skriver han fol. 38: »det er dog godt (som vi og her i Malmø gjøre) at vi bekjende os for vise og kloge Præster i Skriften, eller andre forstandige Mænd, når os fejler« osv., og det gjentages: »når vi ere i Bedrøvelse, Sorg osv., at vi gå til forstandige gode Præster eller Mænd, ligesom en syg og såret til en god og vel forfaren Læge«. I Overensstemmelse dermed lyder det også her (A iij): »kjære Broder«, ikke »ærværdige Fader«, e. l. — Og fremdeles når dette Råd er givet og Grundene anførte, hvorfor vi

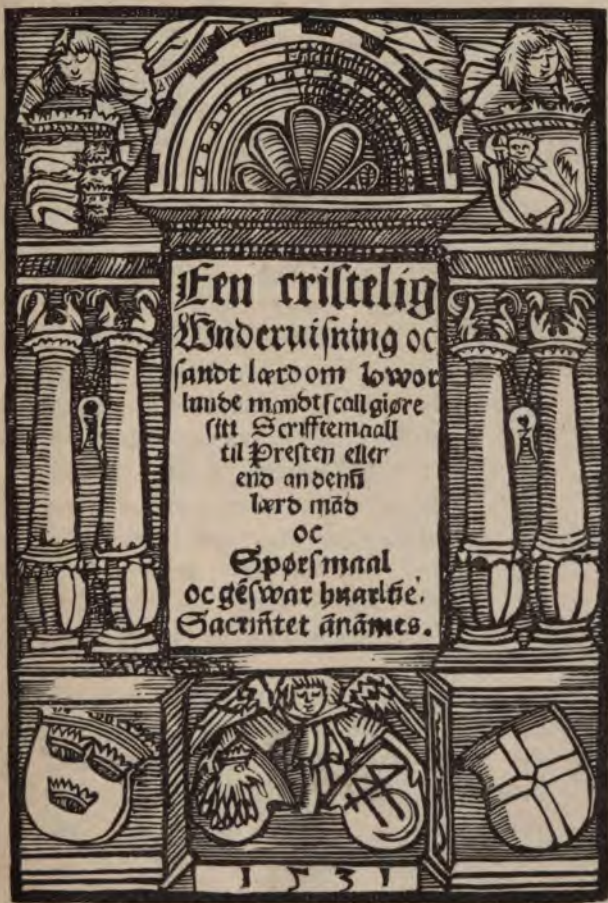
¹⁾ P. Eliæsens danske Skrifter, I, S. 410.

skulle drages til Skriftemål, for at vor Conscientz [Samvittighed] kan blive rolig, tryk og fredsommelig, da henvises der i den korte Undervisning til Matth. 16 [v. 19] og 18 [v. 16], samt til Joh. 20 [v. 2], for at bevise, at Præsten i Guds Sted kan give os Syndsforladelse efter Christi Befaling og Tilsigelse; men det er netop de samme Steder, Ped. Lavrensen beråber sig på i Malmøbogen (fol. 36 v), når han vil bevise, at vi af Præsterne eller Kirkens Forstandere skal ydmygelig tage Pligt og kristelig Straf uden Knur og Gjensigelse. Med Hensyn til Absolutionens Form henviser begge (Malmøbogen fol. 36 og Undervisningen A iij v), til Matth. 9 [v. 2], nemlig Herrens Ord til den vækbrudne, og de gjengives omtrent ordret begge Steder: »Min Søn, trøste dig [Søn, vær trøstet], dine Synder forlades dig!«

De anførte Grunde er måske ikke tilstrækkelige til at godtgjøre Peder Lavrensens Forfatterskab, men da det blandt de os bekendte af Samtidens Skribenter ikke ligger nærmere at gætte på nogen anden, kan de i hvert Fald tjene til at støtte Formodningen om, at den lille Bog skriver sig fra hans Hånd. Den er ikke bleven omtalt af ældre Literærhistorikere, da den sagtens hørte til de mange, der fremkom og blev opslidt af den bevægede Samtid, og intet Exemplar findes nævnt i noget Bogkatalog. Først gennem C. Bruuns: den danske Literatur til 1550 (Årsberetninger fra det store kgl. Bibliothek, II, S. 44 f.) blev det bekjendt, at der bevaredes et Exemplar af den i det kgl. Bibliothek i Stokholm. Ved Bibliothekar G. E. Klemmings velvillige Imødekommen er dette, imod passende Vederlag, bleven overladt Kjøbenhavns Universitets-Bibliothek, og vort Samfund har på en Privatmands Bekostning set sig i Stand til at udgive det på ny, for at omdele det blandt sine Medlemmer.

Kjøbenhavn i Maj 1884.

C. J. Brandt.

Ar tw kommer nu til pre
sten/ eller then tw scriffter
fore/ scalt tw saa siæ/ Kiæ
re broder. Jeg wedt wel
oc bekenner for Gud/ att ieg oc myt
gantste leffnidt/ inthet andet er/ en y
delig oc grøffuelig syndt/ Besynder-
lig nagger oc swoffwergier myn con
scientz/ oc ieg kandt ingelunde wæ-
re til fredh/ eller hæffue roo y mytt
hiærte/ Thet ieg søl y meg Een for-
blindelse oc wantro¹⁾ Att ieg kand yc
ke fuldkommelige tro Gudh' ordt/
Hwilfidt han giffuer meg faare y
then hellige scrift/ Jeg kand oc ic-
ke aldeliff sette tro oc laaffue til gud
ey slaa myn liidt hob oc trøst til han
nom/ oc ey forlade meg gantste paa
hans naade oc misfundhedt.

E Jeg kandt oc icke rettelige beken-
ne Jesum Christum Gudh' søn wor
herre att wære allene then sande frel-
sere/ Jeg søller icke then helligandh
ildt att wære optendt y myt hiærte
A ij Thi

¹⁾ f. wantto.

Thi er then gantſke kjærlighedt vð
ſluctt oc ſaald y meg ieg ſkulle ha-
ffwe til Gudt

¶ Theſligeste fandt ieg oc icke el-
ſke myn ieffuchriſten ſom meg ſelff.
oc ſom ieg wel ſkulle/ offuer hanſſ w
ſelhedt/ nødt oc modgang er ieg al
drig ſaa ynkeſam. ſom offuer myn
egen/ Men offte forfølger ieg myn
broder/ hader hannom/ fortaller han
nom/ wdlæggendis hannom til onde
hwadt han enthen taler eller gier/
fortryder hanſſ welfær/ Er han meg
naagedt emodt/ tha fandt ieg thett
aldri giſſue aff myn hwg oc ſind/ el-
ler forlade hannom thet aff hiærthet
Til vrede oc haſtighed er ieg meget
ſnar oc redebon.

¶ Jeg haſſuer oc ſtor tilbøyælighed
til girighed/ til vryſthed/ til alt thet
ſom er emodt gudt/ oc then hellighe
ſcrifft/ ieg befrycter meg vnderſtun-
dem for døden oc for hælwide/ fal-
lendis

lendis y misshaab aff then forscric-
felse ieg haffuer for syndsenss storhet

¶ Nu fiære broder er ieg kommen
til teg om ett gott raad/ att tw vil
le for gudh styldt giffue meg naagen
god trøst oc hwgswalelse/ aff then hel
lige scrift/ Gudh ordt oc hellige E
wangelio/ paa thet att ieg wdy een
glad oc rolig consciens/ fand kom
me/ oc myt hiærte fand stille seg til
fredh Oc ieg saa trøstet/ motthe
medt een sterck oc fast troo/ faa oc
føle myne synderss forladelse/ Oc til
myn trooss bestyrkelse/ Vor herris
Jesu Christi sande legomme oc blodt
y sacramentett/ motte verdeligen oc
nytteligen¹⁾ annamme.

¶ Første Presten eller thenne anden
tw bekenner teg faare/ faar sagt
teg then Absolut eller afløsning til/
een trøst aff then hellige scrift/ tha
stalt tw flittigen oc grandgiffueligen
haffwe act paa samme absolut/ hun
drede

[21 iii]

¹⁾ f. uytteligen.

drede maal mere end paa synderne
to føler y teg/ Oc tro then saa ful-
kommeiligen/ som Gudt stode selffver
oc sagde teg henne/

¶ Forthi then Absolus er icke an-
det end een trøstelig antword/ hwil-
ken teg presten y besynderlighedt til
figer/ for end dom och rett/ effther
Gwdhs befalning om syndtsens for-
ladelse/ hwor hwn forladis oc tilgi-
ffwis wedt Christi blodt dødt och
Pyne Saa lunde staar han i gwdhs
stædt/ Oc giffwer teg syndsenss forla-
delse effter Christi befalning oc tilssielse
Mathej y thet segtende oc attende.
oc Joannis. xx. *etcetera*

Absolus

¶ Sagde Jesus then werchbrudne
Søn wær trøstet Thyne synder for-
ladis teg/ Matei ix. ¶ Item til qvin-
nen sagde han saa Dotter/ thin troo
frælsste teg/ Gad medt fred oc ver-
helbreyde aff thin plawe/ Marci v.

Huo som wil annamme alterens
Sacramente Jesu christi legomme
oc blod Han scal vide genswar paa
tesse & spørmaal

Thet første Spørmaal.

¶ Huor faare tager tw thette Sa-
cramente Genswar Ther faare at
ieg er arffuing mett Christo/ oc ha-
ffuer delafftighedt medt Christo oc
alle helgen oc medt alle fromme chri-
stne/ oc met hannom att liide oc dø

Andett Spørmaal.

¶ Huadt tror tw eller huad befender
tw att wære y thette Sacramente.
Genswar Under brød oc viin er Chri-
sti sande legomme oc blod/ oc thet er
icke nog at ieg thet ved Men ieg maa
oc tro at myn herre Christus haffwer
giffuit meg thette testamente til een
wiss forseiling oc pantt

Tredie Spørmaal

¶ Huorledis lyde thette testamentis ord
som Christus haffuer bruget Genswar.
Saa sagde Jesus til sinæ discipler
ther

ther han gaff them brødit Tager oc. æ
der thet er myt legomme som bliffuer giff
uit for eder Sammeledis tog han falken
oc sagde Dricker alle her aff thet er
myt blod thet ny testamentis. som bliffuer
giffuit for eder oc for mange/ til synder-
niss forladilse thet giører y myn hufom
(melse.

fiærde Spørsmaal

¶ Huarfore tager tw thet tegn Er ic
ke troen teg nog? Gensuar thette tegn
tager ieg ther fore at ieg skal sterke
myn tro ther met/ icke saa at ieg twi-
ler paa myn tro/ Men forti gud haffuer
giffuit meg thette tegn lige som orden
ne aff sin milde naade oc barmhiær-
tighed at bruge/ tha vil ieg icke for-
acte thet/ thi thett er meg nyttigt oc
helsompt att fornye oc betende then for-
bindelse som ieg haffuer met Christo y
sitt blod/ modt alle myne synder/ nød
oc anficting/ thi Christus haffuer saa
befalld at ieg sculle thette giøre til
hans hufommelse thet er att sculle for-
kynde hans dødt hwilken som er wor
Salighedt Amen. D. M. A. D. 1531.

3 2044 051 723 898

